

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкриваються шляхи оволодіння педагогічною майстерністю в контексті гуманістичної спадщини педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського.

The article describes the ways of mastering pedagogical skills in the context of V.Sukhomlinsky's humanistic heritage.

«Головним предметом у школі має бути людиноведення, а основою педагогічної майстерності – здатність розуміти і відчувати дитячу душу».

(В.О.Сухомлинський).

Василь Олександрович Сухомлинський, який віддав своє серце дітям, завоював серця мільйонів уроками людяності та доброти, широсердності й милосердя, уроками проникливого слова! Проникливе слово – само по собі мистецтво тонке, це і монолог, і діалог, в основі якого – нерозривна взаємоповага педагогів і учнів, ширий інтерес один до одного, співчуття та співпереживання.

Одна з особливостей педагогічної праці, за думкою В.О.Сухомлинського, заключається в тому, що вона має берегти маленьку дитину. Ця специфічна особливість потребує від учителя найвищого рівня володіння педагогічною майстерністю. У своїй роботі «Як виховати справжню людину» В.О.Сухомлинський, узагальнюючи досвід виховної роботи з учнями, переконливо й натхненно відмічає: «Працю вчителя не можливо ні з чим порівняти та зіставити. Ткач уже за годину бачить наслідки своїх клопотів, сталевар за декілька годин радіє вогняному потоку металу – це вершина його мрії; плугатар, сіяч, хлібороб за декілька місяців милується колоссям та горсткою зерна, зрощеного в полі... Натомість учитель має працювати роки, щоб побачити предмет власного творіння... Щохвилини, щомиті вчитель має бачити кожного з тридцяти або сорока своїх вихованців, знати, що він в цей момент думає, чим наповнена його душа, які прикrostі та образи турбують його [1: 171]».

Сухомлинський підкреслював, що в школі не має бути жодного педагога, якого би праця вчителя обтяжувала: «... Вчителю треба мати величезний талант людинолюбства та безмежної любові до власної праці і, передусім, до дітей, щоб на довгі роки зберегти бадьорість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприйнятливість почуттів, а без цих якостей праця педагога перетворюється на муку [1: 172]».

В.О. Сухомлинський наголошує на тому, що завданням учителя часто є узгодження та координація всіх впливів, що здійснюються на особистість. З метою образної ілюстрації цього твердження він вдається до порівняння праці педагога із працею скульптора: «Усе занепокоєння, усі прикrostі та вся творчість нашої справи в тому й полягають, що скульпторів декілька. Це і родина, і особистість вихователя, і дитячий колектив, і книга, і цілковито непередбачувані впливи, скажімо, знайомі, з якими подружила хлопчика вулиця... Якщо б усі ці сили діяли як добре злагоджений оркестр, як легко творили б люди! Але кожен майстер має власну вдачу та власний характер, власний почерк та, нарешті, власне уявлення про майбутнє створіння, власний етичний та естетичний ідеал. У кожного – схильність критично ставитися до творчості суперників, і він намагається не тільки пройтися різцем мармуровою цілиною, але й колупнути там, де щойно працювали руки іншого різьб'яра. Потім настає момент, коли й мармур перестає бути бездушною глибою, «скульптура» оживає, стає істотою, яка пізнає не тільки світ навколо себе, але й самого себе. І тоді бере ця істота власний різець та починає різьбити і навіть виправляти те, що зробили інші. Як мечі

схрещуються різці, летить мармурова крихта, а іноді від благородного каменя відколюються цілі куски. Звести все різноманіття впливу в єдине, домогтися, якщо є змога гармонії – завдання педагога [2: 12]».

Для розв'язання проблем формування педагогічної майстерності дуже важливим є цілеспрямоване звернення й використання творчої спадщини та науково-практичного досвіду В.О.Сухомлинського. Теоретична спадщина визначного педагога – це струнка й послідовна система поглядів на педагогічну майстерність учителя як складову його загальної культури. Складовими педагогічної майстерності (за В.О.Сухомлинським) є:

- **гуманізм** – ставлення до дитини як до найвищої цінності, яке проявляється у педагога через наявність доброти, любові, милосердя, чутливості;
- **педагогічні здібності** – комунікабельність, інтуїція, переконання, оптимізм, здатність до творчості;
- **педагогічна взаємодія** – професійний такт учителя, культура мовлення та спілкування з учнями, врахування психофізіологічних властивостей дитини.

Володіння педагогічною майстерністю, наголошував В.О.Сухомлинський, визначає ефективність праці вчителя-предметника, а майстерність педагога полягає в «олюдненні», натхненності професійних знань, котрі не просто безпристрасно доносяться до слухачів, а забарвлюються почуттями вчителя та висвітлюються як власний погляд на світ. Тому що, як стверджували стародавні люди, «думка входить у людину вратами почуттів», і «почуття передують знанням».

«Емоційне пробудження розуму» – метод Василя Олександровича Сухомлинського та його колег. Дитячий розум вони пробуджують, звертаючись не до розуму, а до почуттів, і лише через почуття – до розуму. Здається, прямий шлях: знання вчителя – знання учня. Однак цей найкоротший шлях виявляється найважчим, якщо не звернутися до провідника – **до почуття: «знання вчителя – почуття вчителя – почуття учня – знання учня».**

В.О.Сухомлинський, говорячи словами Януша Корчака, «поважає дитяче незнання» і терпляче, годину за годиною, рік за роком вибудовує педагогікою і психологією свого гуманістичного серця душу дитини та її знання. Не можна у зв'язку з цим не навести слова В.О.Сухомлинського: «Якщо педагогіку порівняти з майстернею, то психологія – це інструменти в ній: немає інструментів чи вони нікуди не годяться – від майстерні залишаться тільки стіни». Саме філігранне володіння інструментами у конкретній ситуації та у потрібний час надавало великому майстрові можливість проникати в сутність педагогічного явища, пізнання людської сутності.

Він був твердо переконаний у тому, що безліч шкільних конфліктів, які часто-густо закінчуються бідною, мають своїм джерелом невміння й небажання вчителя пізнавати дитячу душу, спілкуватися з учнями, вміло застосовуючи відточені прийоми педагогічного гуманістичного впливу.

Неодноразово висловлювався з цього приводу В.О.Сухомлинський. Сповнені болю сторінки його книг, присвячені «крику вчителя»; саме сполучення цих слів викликає внутрішній опір, оскільки слово вчителя – це понад усе знаряддя **людяності, чутливості та терпіння**. «Будьте обачливі, щоб слово не стало батоном, котрий, торкаючись ніжного тіла, обпалює, залишаючи на все життя грубі рубці. Саме від цих дотиків отроцтво й здається пустелею... Слово щадить та оберігає душу підлітка тільки тоді, коли воно правдиве й іде від душі вихователя, коли в ньому немає фальші, упередженості, бажання «вишпетити», «вчитати»... Слово педагога має передусім заспокоювати».

«Мудра влада педагога», як називав його В.О.Сухомлинський, – інструмент, котрий може в руках учителя стати знаряддям руйнації, а не тільки творіння. І для того, щоб використати його за призначенням, учитель має робити з дитиною «те, що підказали ... йому мудрі роздуми», а не те, «на що його штовхає миттєвий, швидкоплинний настрій».

Наведемо приклади трансформації мудрих гуманістичних думок і положень великого гуманіста сучасності у процесі роботи зі студентами на заняттях з педагогіки. В одних випадках робота будувалася шляхом постановки проблемних питань, наприклад, таких:

- Уроки людинознавства... уроки спілкування і доброти... Чи потрібні вони сьогодні? Як їх будувати? Чи слід обмежитися тільки уроками математики, фізики, біології, мови та літератури тощо?
- У чому полягає гуманістична сутність учительської професії?
- Мистецтво любити дітей – у чому воно?
- Як Ви вважаєте, що таке «добра людина» – професія чи ні? Що означає «бути доброю людиною» для вчителя?

В інших випадках студентів було залучено до духовної гуманістичної спадщини через роботу з крилатими висловлюваннями про гуманізм і гуманність, що дозволяє студентам «побачити» педагогічні ідеї у максимально сконцентрованій формі, як «згустки смислів», котрі максимально пробуджують власні думки.

За допомогою педагогічних афоризмів ми підвищували мотиваційних потенціал занять з оволодіння гуманістичною спадщиною визначного Педагога-Гуманіста-Людини В.О.Сухомлинського:

- Справжня гуманність означає перш за все справедливість.
- Добрі почуття повинні уходити своїми коріннями у дитинство, а людяність, доброта, ласка, доброзичливість народжуються у праці, турботах, хвилюваннях про красу оточуючого світу.
- Головним предметом у школі повинно бути людинознавство.
- Все, що ми називаємо вихованням, є велика творчість повторення себе у людині.
- Кожний твій вчинок відбивається на інших людях: не забувай, що поряд з тобою людина.
- ...Щоб співчувати, співпереживати, необхідна величезна культура почуттів... Хто найбільш неприторенні хами і неuki? Це безпросвітні тупиці у сфері почуттів.
- "Знання без виховання – це меч у руках божевільного" – я написав би великими літерами ці слова Менделєєва і вивісив би у кожній школі на найвиднішому місці.
- Красота – засіб виховання чутливої совісті. Вже у дитинстві людина повинна індивідуально освоювати естетичні цінності. Важливо, щоб це освоєння продовжувалось усе життя.
- Якщо ти з дитинства не навчився дивитись в очі матері і бачити в них тривогу або спокій, мир і збентеження, ти на все життя залишишся неуком.
- Вмійте бути милостивими до людських слабостей старих людей. Вмійте не помічати їхніх окремих слабостей.
- Старі люди мають право повчати, радити. Вмійте поважати це моральне право.
- Якщо люди говорять погано про твоїх дітей – це значить, вони говорять погане про тебе.
- Гуманне відношення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої і мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без її бажання бути доброю немислима школа, немислиме виховання.
- Крик учителя заглушує, притуплює голос дитячої совісті.
- Мудрість влади педагога – це передусім його здатність все розуміти.
- Слово – завжди спільник, не заступник.
- Слово – найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною, пахучою квіткою, і живою водою, повертаючи віру в добро, гострим ножом, що колупнув ніжну тканину душі, і розжареним залізом, і грудками грязюки [4: 21-22].

Також у ході занять студентам пропонувалося провести спільно з викладачем подорож-роздум за сторінками робіт педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського. Завдання цієї форми роботи полягало у формуванні гуманістичної педагогічної позиції студентів, у насиченні їх гуманістичними поглядами та підходами.

У якості прикладу наведемо зразок такої подорожі-роздуму за роботою В.О.Сухомлинського «Слово про слово». При підготовці до заняття було підготовлено ряд проблемних запитань, на які немає і не може бути однозначних відповідей. В якості

додаткового джерела для постановки відповідних проблем було використано публіцистичну пресу, доповіді на педагогічні та моральні теми, що звучали по радіо, телебаченню, невичерпні джерела народної мудрості, творча спадщина видатних філософів, педагогів, акторів, режисерів. Такі питання мали вигляд запитань-роздумів, а відповіді на них знаходилися в процесі спільних обговорень. Потім було організовано діалог-суперечку, діалог-обговорення, за результатами яких студенти писали педагогічні твори про значущість слова в житті людини, в їх власному житті, про силу впливу слова вчителя, підтверджуючи це прикладами зі шкільних вражень.

Наприклад, студентам було запропоновано такі уривки з вищезгаданого твору В.О.Сухомлинського: «Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людської природи. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Слово – це дещо на кшталт містка, яким наука виховання переходить у мистецтво, майстерність [3: 169, 176]».

Наведемо декілька уривків із педагогічних творів студентів.

Ольга М.: «Прикладів вражаючого впливу слова можна навести багато, адже у кожного з нас у житті були ситуації, коли здається – все! Безвихідь!... І все здається похмурим. У таких ситуаціях відчуваєш власну самотність, «непотрібність людям». І зненацька... тепла, дружня рука на плечі, спокійний голос: «Ну ось, знову сльози. Заспокойся. Давай краще помислимо, що можна зробити, чим допомогти. А наравітись ти завжди встигнеш». Не ручатимуся за всіх, але в моєму житті дружня підтримка є дуже важливою. Два-три слова, вимовлені від щирого серця доброю та широкою людиною, здатні не тільки зцілити душу, але й воскресити сили, котрі, як здавалося, були вичерпані, та кольори життя, котрі згасли...

А чи не так відбувається, коли лікар вселяє в серце хворої, часом безнадійно хворої людини, віру, і той виживає...

А приклад руйнівної сили слова я хочу навести конкретний. У нашому класі навчався хлопець. Непогана людина й товариш. Але... Було одне але... Він любив довго роздумувати, розмірковувати з приводу заданого запитання, зважити все... Не було в нього тієї миттєвої кмітливості, яку так люблять учителі в школі. Однак наполегливістю, старанністю він завойовував свої четвірки.

І ось одного разу на уроці хімії нова вчителька, зачекавши хвилину, поки він думав біля дошки, процідила крізь зуби: «Сідай! Тупиця!»

З того часу хлопця нібито підмінили. Закинув усе та тихо сидів на гальорці в класі, втративши будь-яке бажання вчитися. Адже він і до цього багато переживав, а тут – остання краплина».

Наталія С.: «Слово – основний спосіб вираження думки. Але найголовніше – це не просто якийсь запрограмований набір має бути, а залежно від ситуації, від характеру людини, від його здатності зрозуміти та почути звернені до нього слова. Адже те саме слово може по-різному діяти на різних людей: одного – морально вбити, а інший поставиться до нього абсолютно байдуже. Треба вміти користуватися словами, підбираючи ключі до кожної людини. Мені здається, що саме це вміння треба використовувати в школі при вихованні учнів. А ми часом у школі спостерігаємо абсолютно протилежне. Я хотіла б навести приклад з мого шкільного життя, коли слово не лікує, а калічить.

До Новорічного свята учні нашого класу вирішили підготувати програму. За допомогою до класного керівника ми не зверталися, вирішивши зробити все самотужки, а потім їй показати. Вона погодилася з нами, сказавши, що ми дорослі люди та вона повністю нам довіряє. За декілька днів до Нового року в нас усе було підготовлено, і класний керівник попросила нас показати їй програму Новорічного свята. Після цього вона висловила свою думку про підготовлену нами програму. Вона повідомила нам, що все не підходить, і потрібно зробити все заново. І сказано це було в такій манері, в такому тоні, що в нас одразу ж пропало бажання щось робити.

Для прикладу, коли слово лікує, хочу навести свою маму. Вона в мене вчителька. Я зростала разом з її класом і дуже добре знаю всіх. Цей клас був досить слабким. Моя мама

вважає, що до кожного треба підходити індивідуально. Кожному треба сказати своє, особливе слово. Дуже часто вона залишалася з кожним після уроків і тихо, спокійно поясняла все, що було незрозуміло учням на уроках. Вона вважала, що криком справі не допоможеш. І в майбутній своїй роботі вчителем я хочу бути схожою на свою маму».

Тетяна С.: «Дійсно, слово – найтонший різець... Скільки можна навести прикладів, коли єдине слово може викликати і біль, і смуток, і радість... Слово може ранили душу так, що потім вже буде складно вилікувати рани, все одно залишаться рубці...»

Пам'ятаю, ще у школі я нагрубилася своїй подрузі... У чомусь вона була неправа, у чомусь я. Ми посварилися, наша сварка продовжувалася три роки (з шостого по восьмий клас). І мене постійно гризло сумління. Напевно, було б не так важко, якщо б вона відповіла тим же на мої грубощі, але вона лише мовчки подивилася на мене та мовчки пішла... Її погляд переслідував мене на протязі цих трьох років. Нарешті я насмілилася просити пробачення... Вона посміхнулася і сказала: «Пробачаю...» Ось і все... А скільки радості одразу, яке полегшення, навіть життя здалося яскравіше та прекрасніше... А всього єдине слово...».

Про ті зміни, що відбуваються зі студентами під впливом дискусій, подорожей-роздумів за творами видатних педагогів, роботи з педагогічними афоризмами, написання педагогічних творів, можна зробити висновок, виходячи з таких даних. Результати роботи над вищезгаданою проблемою піддавалися кількісно-якісній обробці за допомогою контент-аналізу. В основу аналізу було покладено припущення, що під впливом цілеспрямованої роботи над формуванням гуманістичних основ діяльності у студентів переборюється формальне ставлення до проблеми, що вивчається, спрямованість на виключно теоретичне обговорення, ефективніше формується настанова на самовиховання та саморозвиток.

У якості критеріїв аналізу студентських творів було обрано такі. Якщо у творі студента були представлені тільки загальні роздуми про те, яку важливу роль грає слово у житті людини та діяльності вчителя, отже, він не зміг подолати бар'єр між абстрагованими від реальної дійсності знаннями та практикою, не відчуває потреби зайнятися самоаналізом. Подібні твори відносилися нами до I рівня результативності. Якщо в творі студент не тільки відмічав значущість слова, але й наводив практичні приклади, що ілюструють загальні роздуми, подібна робота відносилася до II рівня. У роботах III рівня з'являлися, нехай навіть поодинокі, але спроби здійснити самоаналіз, спроектувати загальні положення на себе, на особливості власної мовленнєвої діяльності. Якщо в тексті твору були хоча б первинні вказівки на те, що автор ставить перед собою завдання саморозвитку, самовдосконалення, підвищення рівня власної мовленнєвої діяльності, така робота відносилася до IV рівня. Нарешті, якщо студент відзначав, що вже працює над собою, має програму, або хоча б одне конкретне завдання щодо оптимізації власної мовленнєвої діяльності, то вважалось, що він досяг найвищого рівня розуміння сутності даної проблеми та впровадження її у практику власної діяльності. Подібна робота відносилася до V рівня.

У таблиці 1 наведені дані аналізу педагогічних творів студентів різних років навчання. У якості контрольних було обрано дві групи, де заняття велися традиційними методами. У двох експериментальних групах проводилися заняття з педагогіки, побудовані на ідеї гуманізму як мета-проблемі.

Таблиця 1.

Результати контент-аналізу творів студентів при роботі над проблемою мовленнєвої діяльності вчителя

Групи	Кількість студентів	Розподіл за рівнями (кількість студентів / %)				
		I	II	III	IV	V
Контрольні	49	19/ 38,8	13/25,7	10/20,7	5/10,5	2/4,3
Експериментальні	47	13/27,7	10/21,4	9/19,2	10/21,4	5/10,3

Отже, отримані результати свідчать про те, що запропоновані для проведення занять з педагогіки форми роботи, методи та прийоми, котрі базуються на виділенні системоутворювального фактора – гуманістичної спрямованості вчительської діяльності та спираються на спадщину видатних педагогів минулого і сучасності, містять більше можливостей для розвитку студентів, ніж традиційні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека. – К., 1975.
2. Сухомлинский В.А. Вижу человека // Литературная газета. – 1967. – 27 сентября. – 12 с.
3. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5 т. – Т.5. – Статьи. – С. 169, 176.
4. Барбіна Є.С. Гуманізація освіти: Навчально-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2001. – 60 с.

УДК 371.01

З.П. Милёхина, А.В. Москвина

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ВООБРАЖЕНИЯ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ-ОЛИГОФРЕНОПЕДАГОГОВ В СВЕТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ В.А.СУХОМЛИНСКОГО

Стаття висвітлює актуальність науково-дослідницької діяльності студентів спеціальності «Олігофренопедагогіка». Визначено роль науково-дослідницької діяльності у формуванні олігофренопедагога. Обґрунтовано необхідність розвитку уяви у студентів у процесі науково-дослідницької діяльності. Проблематика статті розглядається в контексті педагогічних поглядів В.О. Сухомлинського.

Article opens an urgency scientifically – research activity of students on a speciality «Oligophrenopedagogy». The role scientifically – research activity in formation special (oligophrenic) pedagogue is defined. The necessity development imagination of students in the course of formation scientifically – research activity is proved. Article problematics is considered in the light of the pedagogical views by V.A.Suhomlinsky.

«Мы живёт в такое время, когда без овладения научными знаниями невозможны ни труд, ни элементарная культура человеческих отношений, ни выполнение гражданских обязанностей», – писал в XX столетии Василий Александрович Сухомлинский [12: 12.]. Как никто другой он понимал, что педагог не только профессия, но прежде всего «звание».

По сложности решаемых проблем, полифункциональности личностных качеств, требуемых от учителя, по степени ответственности возлагаемых обществом на него задач профессия учителя является наитруднейшей и наиболее благороднейшей среди многих других профессий, которые своей *созидательной сущностью* направлены на совершенствование самого главного, что есть на Земле, – Человека [1: 117]. Деятельность Сухомлинского – педагога пронизана глубочайшим убеждением: «Нет в мире ничего сложнее и богаче человеческой личности» [7].

Для Сухомлинского учитель – это «подлинный мастер», «знающий, думающий, опытный педагог», «первый светоч интеллектуальной жизни...» [8: 26].

Учителем, по мнению В.А.Сухомлинского, может быть только человек:

- «который любит детей, находит радость в общении с ними, верит в то, что *каждый ребенок может стать хорошим человеком*, умеет дружить с детьми, принимает близко к сердцу детские радости и горести, знает душу ребенка, никогда не забывает, что и сам он был ребенком»;